

Moszkva mint világváros? Bevezetés

Hudspith, Sarah: Moscow: A Global City? Introduction = Slavic Review, 2013. 72 vol. 3 no. 453-457. p.

A világvárosok, avagy „globális városok” fogalma jelen van az elmúlt két-három évtized globalizációról szóló szakmai vitáiban. A világváros hipotézisét John Friedmann állította fel először 1986-ban, amelyet egy korszakalkotó tanulmány követett Saskia Sassen tollából 1991-ben. A szakmai diskurzus fókuszában leginkább a globális gazdaság állt. Ebből következően Moszkvára relatíve kevesebb figyelem irányult, mint a nyugati és távol-keleti gazdaságokra (Sassen Londont, New Yorkot és Tokiót hozza példának), és ez a megközelítés jogosnak volt mondható a Szovjetunió fennállása alatt. Moszkva, illetve Kelet- és Közép-Európa többi posztkommunista nagyvárosa azonban a Szovjetunió összeomlása után sem került a figyelem középpontjába a 2000-es évek elejét leszámítva, amikor is az átmenet időszakában Oroszország gazdasági helyzete némileg megszilárdult. Az évtized első felében Isolde Brande és Robert Rudolph, valamint Vlagyimir Kolosszov és John O’Loughlin folytatott figyelemre méltó kutatást Moszkvával kapcsolatban.

Most, hogy Vlagyimir Putyin meghosszabbított kormányzása mellett Oroszország egy új korszak küszöbén áll, itt az idő, hogy ismét megvizsgálják Moszkva világvárosi szerepét. Az áttekintett cikkek igyekeznek a kulturális kérdésekre koncentrálni elrugaszkodni a domináns gazdasági megközelítéstől. Megvizsgálják, hogy mennyire alkalmazható a globális város elmélete az orosz kontextusban, és felhívják a figyelmet annak hiányosságaira és alternatív modellek kidolgozásának szükségességére. Erre utal az összefoglaló címben szereplő kérdőjel is: nemcsak arra tesznek ugyanis kísérletet, hogy Moszkvát mint világvárost a gazdasági szempontokon túlmenően vizsgálják meg, hanem a paradigma problémás aspektusaira is felhívják a figyelmet, amelyek Moszkva vizsgálatán keresztül a felszínre kerülnek.

A globális város fogalma a globális kapitalizmus elméletrendszerében gyökerezik. Azok a közgazdasági szemléletű, globális városokkal foglalkozó kutatások, amelyek utalnak Moszkvára, így pl. Brade és Rudolph,

illetve Kolosszov és O’Loughlin munkái, fel sem teszik a kérdést, hogy vajon mennyire releváns ez a megközelítés a posztszovjet kontextusban. Ez nem meglepő, hiszen Moszkva olyan képet fest magáról, mintha „dinamikus, erőteljes kapitalista város” lenne, amelyben „nyugati típusú központi üzleti negyed” van kialakulóban, és talán valóban nem a közgazdászok feladata az, hogy kétségbe vonják ezt a paradigmát. Egyes kommentárok ugyanakkor kritikával kezdik illetni a globalizáció kutatásában uralkodó diskurzust. John Eade így foglalja össze ezt az álláspontot: „A szkeptikusok úgy vélik, hogy a globális piacok kialakulása, amelyeken a tőke és az információ szabadon és folyamatosan áramlik időzónákon és geopolitikai tereken keresztül, nem más, mint az Egyesült Államok, illetve a nyugati iparosodott országok dominanciájának folytatása.” Ez az imperialista jellegű hozzáállás még a kutatásokban is önkéntelenül megjelenik, amikor Moszkva a városok európai rendszerébe történő „integrálódásáról” beszélnek. Oroszországra úgy tekintenek, mint „a másikra”, és hogy ki a másik, azt a globalizációs elmélet alapköveit alkotó nyugati értékek mentén ítéljük meg. A homogenitás irányába mutató tendencia, amely a globális gazdaságra való imperialista jellegű törekvésben mutatkozik meg, szembe találja magát a globális kultúrával járó különbségek sokaságával, hiszen a globalizáció feltétele a globális és a lokális tartalmak összjátéka. További kritika a globális városok kutatásával szemben, hogy figyelmen kívül hagy bizonyos történelmi és kulturális megfontolásokat, mint például a vallás vagy ideológia szerepét a különböző társadalmakban. Moszkva történelmének lokális kontextusa (pl. hogy a Szovjetunió része volt, a nemzeti identitás kérdései a posztszovjet korban, az orosz ortodox egyház új szerepe) például előtérbe kerül, ha Moszkvát globális városként tárgyaljuk. Moszkva mindig is különleges szerepet töltött be az orosz köztudatban – nemcsak mint jelentős politikai, történelmi és kulturális terep, hanem úgy is mint Oroszország messianisztikus szerepének talizmánja a világ spirituális terében. Mindez arra enged következtetni, hogy a globális városok tanulmányozásának kultúraorientált megközelítése enyhíthetné a gazdaságközpontú megközelítés hiányosságait. Neil Brenner és Roger Keil azt állítja, hogy „a kultúra a világ- és globális városok kialakulásának szerves része”, és kultúra alatt értik annak előállítását, gyakorlását, szimbolikus rendszerét, szociológiai identitását stb. Ugyanakkor itt is fennáll a veszély,

hogy imperialista jellegű rendszert állítunk fel, amint azt Brenner és Keil is elismeri: „A globális városra kulturális hegemoniai projektként kell tekinteni, mivel olyan ideológiai és materiális tartományt hoz létre, amely a nyugati kultúrformációk dominanciájára épül. A kulturális imperializmus a globális városok kutatásába is beszivárgott azáltal, hogy elsősorban nyugati kulturális formákra és intellektuális paradigmákra épül.”

A globális városok kutatását tehát azzal lehet elősegíteni, hogy érdekes találkozási pontot biztosítunk a globalizációról, valamint a poszt-szovjet Oroszországról szóló elméleti és módszertani diskurzusban. Egyes kutatók úgy vélik, hogy úgy lehet új szikrát csíholni a globális városok kutatásának megcsontosodott elméletébe, ha posztkoloniális elméletet és módszertant keverünk hozzá. Anthony King például a következőket írja: „A posztkoloniális kritikát elsősorban az ágens és a reprezentáció érdekli, különös tekintettel a kultúrák reprezentációjára a globális politikai és társadalmi viszonyok aszimmetriájában.” Ez egybeesik azzal az új Oroszország-kutatási trenddel, miszerint meg kell vizsgálni, hogy mennyire alkalmazhatók és adaptálhatók a posztkoloniális paradigmák a poszt-szovjet Oroszországra. A David Moore, Vitalij Csernyeckij, Julie Buckler és mások munkáiban megjelenő irányzat szerint a posztkommunista Oroszország egyfajta posztkolonializmust tapasztal most meg, sőt meg is kérdőjelezi a posztkoloniális tanulmányokat mostanáig jellemző nyugatközpontúság létjogosultságát.

Moszkva számos egymásnak ellentmondó tendenciát rejt az elemző számára, és így jó alapanyagul szolgál a kutatás nyugati szemléletét övező vitához. Mivel a Putyin-kormány nyilvánvalóan új globális hatalomként igyekszik feltüntetni Oroszországot és a posztkommunista szabadpiac fogyasztói tereként „eladni” Moszkvát, nem meglepő, hogy Oroszország nyugati megítélése egyre inkább Moszkvából indul ki, miközben a főváros és a vidék között egyre kritikusabb szakadék húzódik. Moszkva rendhagyó státuszát jelzi, hogy a városra a harmadik Rómaként vagy új Jeruzsálemként tekint az orosz társadalom. Az orosz főváros általában véve is a poszt-szovjet orosz identitáshoz kapcsolódó kérdések fókuszpontja, és az, hogy Moszkva mennyiben világváros, egy másik kérdéskörre is ráirányítja a figyelmet: hogy hogyan látja és hová helyezi magát Oroszország a globalizált világban. Edith Clowes vélemé-

nye szerint az adott perspektívától függően a poszt-szovjet Oroszország egyszerre érzi magát a középpontban és a periférián, egyszerre tekinti magát „másnak”, illetve a szomszédait „másként” elkönnyvelőnek. Clowes úgy gondolja, hogy „a szovjet identitással ellentétben, amely időben határolható be – a szovjet állam mint a történelem éllovasa víziójához kapcsolódóan –, az orosz identitásról szóló poszt-szovjet diskurzus területi és földrajzi, *térbeli* metaforákba ágyazódik.” Moszkva testesíti meg legjobban e nézőpontot, hiszen lakosai, illetve szociális és társadalmi struktúrái egyszerre fordulnak befelé és kifelé a térért való küzdelemben – a szó szoros és átvitt értelmében.

Az itt összegyűjtött cikkek e kérdésköröket boncolgatják. Francesca Stella a globalizáció és a kozmopolitanizmus közötti találkozási felületet teszi vizsgálat tárgyává a globális városokra jellemző kulturális sokszínűség fontosságát kutató írásában. Stella a Pride-eseményeken keresztül világít rá arra, hogy miközben a globalizáció megkönnyíti ezen kozmopolita jelenségek nemzetközi elterjedését, felhasználásuk és értelmezésük a helyszíntől függően változik. A moszkvai LMBT-közösségen belüli eltérő perspektívák a Pride-események szerepét illetően jól mutatják az orosz kontextus egyediségét Moszkva globális városhoz méltó kulturális sokszínűségekre való törekvése során.

Mark Griffiths azt elemzi, hogy miként jelenik meg Moszkva a friss irodalmi műalkotásokban, különös tekintettel a tér és az idő irodalmi szempontú manipulációjára és szerves asszociációjára. Griffiths a tér és az idő játékát a központ és a periféria közötti feszültség szimbolikus és metaforikus implikációival hozza összefüggésbe Moszkva kerületei, illetve Moszkva és a rajta kívül fekvő területek között. Az általa vizsgált szövegekben Moszkva Oroszország szinekdochéjaként jelenik meg. Kérdés nemcsak az tehát, hogy a nyugati modelleknek van-e keresnivalójuk a moszkvai kontextusban, hanem az is, hogy a Moszkvára húzott sémáknak van-e bármilyen relevanciájuk Oroszországra nézve. Stella kitér a központ-periféria problematikára, és összeveti az uljanovszki és a fővárosi leszbikus nők tapasztalatait.

Moszkva és más világvárosok problémáinak tükrében Vadim Rossman szintén a központ-periféria témáját tárgyalja: hogyan jelenik meg a Moszkváról alkotott képben a „parazita város” vagy az „ország

az országban” értelmezés. Az orosz főváros gondjai a túlsúlyfoltossággal és a hatalom túlságos központosításával kapcsolatban arra indítja az oroszokat, hogy egy Moszkvánál megfelelőbb fővárosi teret keressenek maguknak. Ezen kutatásban érdekes lehetőségeket vet fel Oroszország számára arra vonatkozóan, hogy hogyan definiálhatná újra pozícióját a globalizált világ központ-periféria tengelye mentén. Rossman bemutatja, hogy a főváros áthelyezéséről való vita hogyan kapcsolódik az orosz nemzeti identitás kérdéseire, illetve az ország politikai orientációjának kelet-nyugati dilemmájához.

Összességében úgy látjuk, hogy az, hogy Moszkvát mint világvárost nem szűk értelemben gazdasági, hanem kulturális szempontból járjuk körül, tanulsággal szolgál a globalizációs kutatások egészére nézve. Ez az újraorientáció képezheti az alapját a nyugatorientált globalitáselméletek felülvizsgálatának, és lökést adhat új elméletek kidolgozásához. Ugyanakkor fényt deríthet e vizsgálódás a Moszkva előtt álló problémákra is mind lokális, mind globális kontextusban. Az pedig, hogy Moszkva mennyiben világváros, szerves része az Oroszországot a modern kor kezdete óta foglalkoztató kérdés vizsgálatának: hogy hol van Oroszország helye a világban.

Pethő-Szirmai Judit

Városi szubaltern erők az arab forradalmakban: Kairó és Damaszkusz összehasonlító elemzése

Ismail, Salwa: Urban Subalterns in the Arab Revolutions: Cairo and Damascus in Comparative Perspective = Comparative Studies in Society and History, Vol. 55, 2013, No. 4, 865-894. p.

A cikk szerzője a városi szubaltern (népi) erők szerepét vizsgálja az arab tavasz forradalmaiban két különböző helyszínen, Egyiptomban és Szíriában. A népi erők mindkét országban a kormány részéről tapasztalt mindennapos elnyomás ellen lázadtak fel. Azon társadalmi rétegek, amelyekről megtagadták az alapvető polgári és társadalmi jogokat, jelen-

tős számban aktivizálódtak annak reményében, hogy radikális változást érhető el kormányzati szinten. E kollektív városi tiltakozások mutatnak bizonyos megegyező vonásokat: a tüntetők mindkét országban leginkább a kirekesztett és perifériára került városi terek lakóiból kerültek ki. Ugyanakkor lényeges különbségek is felfedezhetők a két kontextus között. A népi erők államhoz és kormányzathoz való viszonya meghatározta a forradalomban vállalt szerepüket: az egyik esetben résztvevői lettek a forradalomnak, a másik helyszínen viszont puffer erőként léptek fel a forradalmi cselekmények ellen.

Egyiptomban a népi erők mozgósítása hatalmas szerepet játszott a kibontakozó forradalom konszolidációjában. Szerepüket csak a közösségi szerveződési formák, társadalmi és szimbolikus tőke és a kormányhoz fűződő viszony tükrében lehet értelmezni. Az egyiptomi forradalomról alkotott romantikus elképzelésekben a Tahrir téri tiltakozás a polgári ellenállás iskolapéldája: békés, kulturált, egyenlőségre törekszik és fő mozgatórugója a tanult fiatalok vezette középosztály. Kevesebb szó esik ugyanakkor a rendőrörsök felégetéséről, amely a tiltakozók egy része számára egyrészt elégtétel volt, másrészt azt volt hivatott biztosítani, hogy az ellenállás folytatódhasson. Kairóban azon túl, hogy a városi lakosság jelentős szegmensei vettek birtokukba hatalmas tereket, egyfajta urbánus csata zajlott a színpalak mögött és az eldugott utcákban. A kormánnyal szembeni harag a rendőrséggel való mindennapos, helyi összecsapásokban gyökerezett; ez kovácsolta össze a tüntetőket.

Ezek a harcok térben jól körülhatárolhatóak voltak, és a kormánnyal szemben régóta érlelődő ellenséges érzületek történetébe illeszkedtek. Az 1970-es évektől kezdődően új, népi negyedek épültek a városban, sokszor a hivatalos építési tervek és szabályzatok megszegésével, amelyeket viszonylagos autonómia és a kormánnyal való szembenállás jellemezett. Ugyanebben az időszakban az állam egyre inkább feladta jóléti szerepét, és neoliberalis gazdaságpolitika megvalósításába fogott. A nem hivatalos foglalkoztatás elterjedése és a szociális szolgáltatások növekvő privatizációja egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy ezek a társadalmi csoportok elhidegültek az államtól, és bizonyos mértékig önállósították magukat. Az állam erre biztonságpolitikai lépésekkel válaszolt: kiterjesztette és megerősítette a népi negyedekben a rendőrségi ellen-